

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ РФ (за підсумками 2021 року)

Г. М. Широкий, головний консультант відділу нових викликів
 центру зовнішньополітичних досліджень НІСД

Проаналізовано оперативні дані Федеральної митної служби РФ щодо основних показників зовнішньої торгівлі товарами, географічної та товарної структури експорту й імпорту найважливіших груп товарів для РФ за підсумками минулого року. Підготовлено відповідні висновки та рекомендації.

Висновки та рекомендації

1. Показники зовнішньої торгівлі товарами РФ у 2021 році наблизилися, але не перевищили (як в цілому і за останні 7 років) результати 2011-2014 рр. Це свідчить про структурну кризу у зовнішньоекономічній сфері, яка не відновилася після економічного спаду 2015-2016 рр. Важливою причиною цього є політичні рішення вищого керівництва РФ, яке використовує зовнішньоекономічні зв'язки як інструмент конфронтації.
2. Ефект «відскоку» у поєднанні із підвищенням світових цін на сировинні товари зумовили різке зростання обсягу показників експорту РФ на 45,7 % у 2021 р. Це забезпечило формування досить значного позитивного сальдо торговельного балансу.
3. РФ не збільшила у 2021 р. постачання природного газу на зовнішні ринки, зокрема ЄС за умов зростаючого попиту та цін на природний газ у світі, які значно перевищували допандемічний рівень.
4. Зниження фізичних обсягів експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва на 10,4 %, майже напевно стало наслідком політики стримування РФ внутрішньої інфляції, а також збільшення запасів зернових¹ на тлі санкційних обмежень з боку РФ щодо імпорту сільгосппродукції з України, ЄС, США, Великої Британії, Канади, Австралії та деяких інших країн.

¹ Див.: URL: <https://www.fao.org/3/cb7877en/cb7877en.pdf>

5. РФ збільшила імпорт продовольчих товарів та сировини для їх виробництва. Не справдилися розрахунки на застосування продовольчого ембарго у якості контрсанкцій як протекціоністського інструменту. Імпорт продовольства став додатковим фактором зростання внутрішнього інфляційного тиску.

6. Непередбачуваність політики РФ щодо експорту енергетичних ресурсів зумовлює необхідність інтенсифікувати заходи зі збільшення їх виробництва в Україні, забезпечення диверсифікації імпорتنих поставок та впровадження додаткових заходів з енергозбереження.

За даними Федеральної митної служби РФ² (надалі – ФМС) у 2021 р. зовнішньоторговельний оборот товарів Російської Федерації збільшився майже на 38 % проти показника 2020 р. і становив 789,4 млрд дол. США. Позитивне сальдо сформувалося у розмірі 197,3 млрд дол. США, що на 92,6 млрд дол. США більше, ніж у 2020 р.

Обсяг експорту РФ у 2021 р. досяг 493,3 млрд дол. США, збільшившись порівняно з 2020 р. на 45,7 %. Однак, порівнюючи цей показник з допандемічним 2019 р., зростання становило лише 15,7 %. Крім того, обсяг російського експорту не перевищує обсягів експорту у 2011-2014 рр. (середній за 4 роки обсяг експорту становив 516,2 млрд дол. США). Аналогічна ситуація простежується і по імпорту³.

У географічному розрізі експортні потоки розподілилися таким чином: на країни далекого зарубіжжя припадало 86,9 % вартісного обсягу експорту, на країни СНД (включаючи Україну⁴) – 13,1 %.

Товарна структура експорту

Основою експорту РФ у 2021 р., як завжди, залишаються паливно-енергетичні товари, питома вага яких у товарній структурі експорту зросла до 54,3 % (у 2020 р. – 49,7 %). Згідно з даними ФМС, порівняно з 2020 р. вартісний обсяг паливно-енергетичних товарів збільшився на 59,3 %, а фізичний залишився на рівні 2020 р., що вказує на зменшення фізичних обсягів поставок паливно-енергетичних товарів на зовнішні ринки у порівнянні з 2019 р.

За останні чотири роки відбувалося скорочення фізичного обсягу поставок російського газу природного за кордон на майже 8 % з 220,6 млрд куб. м у 2018 р. до 203,5 млрд куб. м. у 2021 р.

РФ мала спроможності наростити експорт газу, принаймні до ЄС, що підтверджується і заявою Міжнародного енергетичного агентства⁵. Майже напевно

² Див.: URL: <https://customs.gov.ru/statistic>

³ Див.: URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_05_2021.pdf

⁴ Митна статистика РФ включає дані зовнішньої торгівлі між РФ та Україною до торгівлі з країнами СНД.

можна стверджувати, що відмова від збільшення поставок була насамперед політично мотивованою. Можливо зіграло роль прагнення російського газового монополіста стимулювати ріст цін на міжнародному газовому ринку.

Деяко збільшилася частка експорту металів та виробів з них, яку зафіксовано на рівні 10,4 % (у 2020 р. – 10,3 %). При цьому вартісний обсяг експорту цих товарів збільшився у 1,5 раза, а фізичний – лише на 8 %. Зросла і частка експорту продукції хімічної промисловості, яка у 2021 р. становила 7,7 % (у 2020 р. – 7,1 %). У порівнянні з 2020 р., вартісний обсяг експорту цієї продукції зріс на 34,8 %, а фізичний – на 0,6 %.

На відміну від попередніх груп товарів частка експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва у товарній структурі експорту знизилася до 7,3 % (у 2020 р. – 8,8 %). При цьому, ФМС відзначає, що загалом вартісні обсяги постачання цих товарів за кордон зросли на 21,4 %, а фізичні обсяги знизилися на 10,4 %.

Аналогічно зменшилася і частка експорту машин та обладнання у товарній структурі експорту до 6,6 % (у 2020 р. – 7,5 %). При цьому, вартісний обсяг експорту цих товарів загалом збільшився на 29,9 %, а зросли тільки фізичні обсяги експорту легкових та вантажних автомобілів. Відзначалося скорочення частки експорту лісоматеріалів та целюлозно-паперових виробів у 2021 р. до 3,5 % (у 2020 р. – 3,7 %), вартісний обсяг експорту яких зріс на 37,4 %, а фізичний скоротився на 4,1 %.

Більш детальна інформація щодо зміни фізичних обсягів експорту основних товарів РФ у 2021 р. представлена у додатку 1.

За підсумками 2021 р. обсяг ввезення товарів до РФ склав 296,1 млрд дол. США, що на 26,5 % більше у порівнянні з 2020 р. 89,3 % імпорту припадає на країни далекого зарубіжжя, а на країни СНД відповідно 10,7 %.

Товарна структура імпорту

За рахунок імпорту покривався дефіцит насамперед у машинах і обладнанні, питома вага яких, за оцінками ФМС, становила 49,2 % (у 2020 р. – 47,6 %). Імпорт цієї продукції характеризувався збільшенням на 30,8 % вартісного обсягу ввезення порівняно з 2020 р. та зростанням фізичного обсягу імпорту лише легкових та вантажних автомобілів.

Другою за величиною групою товарів є продукція хімічної промисловості, частка якої у товарній структурі імпорту не змінилася порівняно з попереднім роком та склала 18,3 %. При цьому збільшився як вартісний обсяг імпорту продукції хімічної промисловості, так і фізичний: на 26,7 % та на 6,5 % відповідно.

РФ збільшила імпорт продовольчих товарів та сировини для їх виробництва. Введення продовольчого ембарго як контрсанкції та протекціоністського інструменту у результаті обмежило конкуренцію та вибір російських споживачів і сприяло

⁵ Див.: URL: <https://www.ft.com/content/82431e87-c8b9-435f-9bc6-482ed05ab535>

підвищенню цін на продукти. Так, частка ввезення продовольчих товарів та сировини для їх виробництва хоча дещо і зменшилася з 12,8 % у 2020 р. до 11,6 %, проте вартісний обсяг імпорту цієї групи товарів зріс на 14,1 %, в той час як її фізичний обсяг імпорту збільшився на 4,4 %.

Метали та вироби із них становили 6,9 % (у 2020 р. – 6,8 %) у товарній структурі імпорту. Порівняно з 2020 р. вартісний обсяг цієї товарної групи збільшився на 28,3 %, а фізичний – на 5 %. Зокрема, зросли фізичні обсяги поставок металоконструкцій із чорних металів, кріпильної арматури та фурнітури, прокату плоского із заліза та нелегованої сталі. Фізичні обсяги ввезення труб скоротилися.

Частка ще однієї з найважливіших груп товарів для РФ, а саме текстильних виробів та взуття впала до рівня 5,8 % (у 2020 р. – 6,3 %). За цих обставин збільшилися як вартісний (на 16,2 %), так і фізичний (на 11,5 %) обсяги імпорту товарів цієї групи.

Динаміку фізичних обсягів ввезення основних товарів до РФ у 2021 р. відображено у додатку 1.

Географічна структура зовнішньої торгівлі РФ

Найбільшим *торговельним партнером РФ залишається ЄС*, частка якого у російському товарообігу збільшилася з 33,8 % у 2020 р. до майже 36 % у 2021 р. На країни АТЕС припадає 33,3 % (у 2020 р. – 33,8 %), на країни СНД – 12,2 % (у 2020 р. – 12,9 %), країни ЄАЕС – 8,8 % (у 2020 р. – 9,1 %) ⁶.

Основними торговими партнерами РФ у 2021 р. серед країн далекого зарубіжжя були: *Китай* – 140,7 млрд дол. США (↑ 35,2 %), Німеччина – 57 млрд дол. США (↑ 35,7 %), Нідерланди – 46,4 млрд дол. США (↑ 62,6 %), *США – 34,4 млрд дол. США (↑ 43,6 %)*, Туреччина – 33 млрд дол. США (↑ 57 %), Італія – 31,4 млрд дол. США (↑ 54,7 %), Республіка Корея – 29,9 млрд дол. США (↑ 52,2 %), Велика Британія – 26,7 млрд дол. США (↑ 0,8 %), Польща – 22,5 млрд дол. США (↑ 56,2 %), Франція – 22 млрд дол. США (↑ 72,8 %).

Відзначається зменшення експорту до Словенії на 19,7 %, Кіпру – на 12,2 %, Великої Британії – на 3,9 %, Швейцарії – на 3,2 %.

У 2021 р. за обсягом торгівлі серед країн СНД традиційно займають провідні місця Білорусь, Казахстан і Узбекистан, торгівля з якими збільшилася на 31,3 %, 34,1 % та 17,4 % відповідно. З-поміж країн СНД найбільше відносне зростання зовнішньоторговельного обороту РФ відбулося з Молдовою (↑ 65,8 %), Киргизстаном (↑ 46,5 %) та Таджикистаном (↑ 44,7 %). Втім, у рамках СНД Туркменістан виявився єдиною країною, зовнішня торгівля товарами РФ з якою впала на майже 11 % (додаток 2).

⁶ Див.: URL: <https://customs.gov.ru/folder/511>

**ЗМІНА
фізичних обсягів експорту основних товарів РФ у 2021 р.**

№ з/п	Назва товару	Зміна, 2021 р. до 2020 р.
1.	Електроенергія	↑ у 1,9 раза
2.	Гас	↑ 28,3 %
3.	Вугілля кам'яне	↑ 6,4 %
4.	Газ природний	↑ 0,5 %
5.	Чорні метали	↑ 15 %
6.	Пластмаси та вироби з них	↑ 18 %
7.	Каучук та гума	↑ 11 %
8.	Добрива	↑ 9,9 %
9.	Молоко та вершки	↑ 24 %
10.	Сир	↑ 17 %
11.	М'ясо свіже та морожене	↑ 6,6 %
12.	М'ясо свійської птиці	↑ 3,4 %
13.	Легкові автомобілі	↑ 37,2 %
14.	Вантажні автомобілі	↑ 10,2 %
15.	Фанера клеєна	↑ 5,1 %
16.	Олії соняшникова	↓ 15,1 %
17.	Пшениця	↓ 14,4 %
18.	Ячмінь	↓ 14,2 %
19.	Бензин автомобільний	↓ 24,5 %
20.	Нафта сира	↓ 3,8 %
21.	Мідь та мідні сплави	↓ 40,3 %
22.	Чавун	↓ 6 %
23.	Фармацевтична продукція	↓ 5,6 %
24.	Свинина свіжа та морожена	↓ 0,3 %
25.	Риба свіжа та морожена	↓ 12,2 %
26.	Папір газетний	↓ 13,2 %
27.	Необроблені лісоматеріали	↓ 10,2 %
28.	Пиломатеріали	↓ 6,4 %

Примітка. Стрілками позначено динаміку (зростання (↑) чи зниження (↓) показників.

Джерело: ФМС.

ЗМІНА

фізичних обсягів імпорту основних товарів РФ у 2021 р.

№ з/п	Назва	Зміна, 2021 р. до 2020 р.
1.	Легкові та вантажні автомобілі	↑ у 1,4 раза
2.	Фармацевтична продукція	↑ 20,8 %
3.	Каучук, гума та вироби з них	↑ 14,7 %
4.	Пластмаси та вироби з них	↑ 12,4 %
5.	Продукти органічної хімії	↑ 7,1 %
6.	Добрива	↑ 5,5 %
7.	Продукти неорганічної хімії	↑ 2,5 %
8.	Металоконструкції із чорних металів	↑ 14,1 %
9.	Кріпильна арматура та фурнітура	↑ 13,5 %
10.	Прокат плоский із заліза та нелегованої сталі – на 5	↑ 6 %
11.	Молоко та вершки	↓ 21,5 %
12.	М'ясо свіже та морожене	↓ 17,2 %
13.	Труби	↓ 11,3 %

Примітка. Стрілками позначено динаміку (зростання (↑) чи зниження (↓) показників.
Джерело: ФМС.

Додаток 2

Обсяг торгівлі з країнами СНД у 2020-2021 рр.

Країна	ЕКСПОРТ, млн дол. США		ІМПОРТ, млн дол. США	
	2020 р.	2021 р.	2020 р.	2021 р.
Азербайджан	2074,6	2323	813,8	1031,7
Вірменія	1660,5	1893	646,5	710
Білорусь	16939,8	23281,9	13156,7	16224,9
Казахстан	14051,5	18477,7	5054,8	7143,3
Киргизстан	1456,9	2153,7	240,2	333,3
Молдова	954,1	1755,4	353,2	412,4
Таджикистан	795,5	1114,1	42,6	98,4
Туркменістан	649,5	725,4	320,7	139,7
Узбекистан	4659,6	5204,9	1221,8	1694,8
Україна*	6310,5	8129,5	3694,2	4154,8

* Митна статистика РФ включає дані зовнішньої торгівлі між РФ та Україною до торгівлі з країнами СНД.

Джерело: ФМС.